

NORMATIBIZAZIOARI BURUZKO ZENBAIT GOGOETA

Donostia, 1992.12.18

Juan Carlos Odriozola eta Igone Zabala

Euskal Herriko Unibertsitatea

0. SARRERA

Zuazoren (1988) lanaren sakontasunaz ez bada ere, guztion ezaguna da azken hamarkadotan euskara jasaten ari den normatibizazio-prozesua. Duela hogeitabost bat urte, euskara batua izeneko hizkuntza estandarren oinarri morfologikoak finkatu ziren; jadanik historikotzat har daitezkeen 60.hamarkadako bilera haietan, ikuspegi geografikotik eta bai hizkuntzaren bilakera-lerroen ikuspegitik erdialdekoak diren euskalkiak, hots gipuzkera/nafarrera/lapurtera hartu ziren eredu gisa, horretarako arrazoi garbiak zeudelarik: Bilboko euskaldun-kopurua minoritarioa zelarik, hiri honek duen garrantzi demografikoa ez zen erizpide balioduna; bizkaieraren garrantzi kuantitatiboa ere, ez zen kontutan hartzekoa, euskalki horrek hizkuntz dibertsifikazioaren prozesuan zubererak bezala duen bazter-izaeragatik. Garai hartako eztabaidak alde batera utzirik, edozein modutan, deklinabidea eta aditz-paradigma finkaturik gelditu ziren.

Hamar urte beranduago, Txillardegik (1978), bere gramatikan, morfologia hutsetik oso urrun ez dauden kontsiderazio morfosintaktikoak plazaratu zituen. Liburu horretan, (morfosintaxizko) normatibizaziorako filosofia zehatz bat nabari daiteke. Batetik, ondoko bi erromantzeen egiturak ikusmiran izanik, interferentzia nabariena salatu ziren liburu horretan: euskal izenak hartzen duen determinatzaile-sistema adibidez, desbideratuz doa erromantzeen sistemarantz, *bat lun* eta *-a lel*, *le* parekaketak tinkoagotuz. Beste zenbait kasutan, euskararen barne-logikari berari begira gaur egun nabari daitezkeen puntu zuzengarriak azaldu zituen autore honek: esate baterako, mendebaldeko hizkeretan *batzu(k)* delakoaren deklinabide mugatua eta mugagabea ondo mantendu dela kontutan hartuz, deklinabide biak beren osotasunean eta bakoitza bere egoera sintaktiko espezifikoan erabiltzeko aholkua eman zen. Azken ikuspegi honetatik, lan hori ez zegoen Altuberen (1929) presuposatu linguistikoetatik oso urrun, hizkuntz ideologiak eta bi lanen metodologiak zeharo ezberdinak baziren ere: behin eskeleto morfologikoa finkatuta egonik, euskarak dituen “zauriak” zaintzeko asmoa, beti erresistentzi jarrera baten baitan. Arejitak (1982) argitaraturiko gramatikan, antzeko lerro normatibista soma daiteke, baina bizkaieraren usadioetan oinarriturik eta zabal eta sakotasun murriztagoa azaldurik.

Txillardegiren gramatika agertu zeneko urte berean, sintaxizko liburu bat atera zuen Goenagak (1978). Lan horretan, ez zegoen Txillardegirenean bezain esplizitaturik normatibazio-nahaia; izan ere, gramatika tinko horretan zehar, eus-kara orokorraz aritu zen autorea, metodologia edo eta azaltzeko era transformatzaile/sortzaileak erabiliz. Horrela izanik ere, ukaezinezkoa da *Gramatika bideetan* hori aurrerako urrats garrantzitsua izan zela: lanaren helburua euskal joskera ondo azaltzea izanik, mundutxo horretan zebiltzan askok, eutsi egin zioten liburuaren zenbait punturi, betiko zalantza egoskorrak konpontzeko; azken finean, ondorio normatibistak eragin zituela esan daiteke; adibidez, *trena Bilbora doa /Bilbora doan tren* /*Bilborako tren* pausu transformatioak azaldu zirenean, inplizitu edo eta esplizituki hauxe adierazi zen: izenlagunak eta adizlagunak hurrenez hurren izena eta aditza modifikatzen dutelarik, adizlaguna/izena sekuentzia (bakarra), hots, *Bilbora tren* ezinezkoa da. Zentzu horretan, Txillardegik eta Altubek nolabaiteko parekaketa jaso lezaketen bitartean, Goenagaren *Gramatika bideetan* hurbilago bide dago Lafitte-ren *Grammaire Basque* delakotik: lehenengoetan, hizkuntzan dauden posibilitate guztiak deskribaturik ez badaude ere, nolabaiteko abstrakzioa egin da elementu arrotzak detektatu nahirik; bigarrengoetan ordea, hizkuntzaren posibilitate gehienak deskribatu dira, deskribatu ez dena ezin egin daitekeela inplizituki adieraziz.

Ikuspegi partzialagotik baina asmo normatibista (edo zuzentzaile) garbiez, aipatu beharrekoak dira Etxebarriak 70. hamarkadan *Anaitasuna* aldizkarian argitaraturiko artikulu-sorta, bai eta Salaburu & Kintanaren (1984) liburuxka (1) bietan, gai partzialak ikutu ziren, beti oso arazo konkretuak konpondu edo zuzendu nahirik.

Hain zuzen ere Etxebarriak zirriborraturiko lerroan, normatibizazioarekiko beste jarrera-mota bat aipatu behar da azken hamarkada honetan zehar: Euskal Herriko Unibertsitatearen inguruko edo barruko zenbait irakaslek, goi-mailako informazioa transmititzeko behar den hizkuntz tresnak mezuarekin berarekin nolabaiteko harreman biunibokoa izan behar duela asumitu izan dute, ondoko hizkuntza normatibizatuen egoerari begiratu ondoren. Beraz, horrelako mezuak transmititzeko baliogarri izango ez litzatekeen hizkera arruntaren gainean hizkuntz eredu zurrungoak ezartzen aritu dira; saio hauek, oraindik ere bukaeratik oso urrun dagoen normatibizazio-prozesu baten kontestuan ulertu behar dira: azken finean, nolabaiteko hizkuntz maila berezia gauzatzeko asmoa dago. Autore hauek hartu dituzten erabakietariko batzuek, bortxatu egiten dute hizkera arrunta, eta horixe da normatibizazio-jarrera honen funtsezko puntua; horretaz gain, harturiko erabakiak plazaratzerakoan hizkuntz maila tekniko bati begira eginda daudela argi eta garbi adierazi izan da: esate baterako, *lagunarekiko harremana* hizkera kolokialean bultzatu nahi ez den bitartean, *tenperaturarekiko harremana* egiturako asoziatibo-izenlaguna bultzatu nahi izan da, bi elementuen arteko harreman biunibikoari dagokion esangura esleitzuz, eta *tenperaturarekin batera, tenperaturari dagokionez* egiturak hurrenez hurren denborakidetasuna eta ikuspuntua adierazteko erabiltzea aholkatuz; lerro horretan leudeke Zabala eta Odriozola

(1) Kintanek, segitu egin du hamarkada honetako aldizkarietan lerro eta asmo bereko artikulu txikiak plazaratzen, bere lantxoak azken bolada honetan *Euskaldunen Egunkaria* eta *El Mundo* egunkarietan agertzen ari direlarik.

(1989 *a, b*), Odriozola & Cantero (1992) eta Odriozola & Zabalaren (1992) lanak, edo Ensunzarenak (1983 eta 1989).

Hizkuntza orokorraren esparrura itzuliz, Euskaltzaindiaren (1985, 1987 *a, b*, 1990) beraren gramatikak heldu zaizkigu hamarkada honen bigarren zatian. Zirriboratuak ditugun bi normatibizazio-lerroei dagokienez, Akademiarena erdian dagoela esan daiteke. Batetik, euskal perpaus bakunaren egitura (eta konposatuaren parte txiki bat) modu estentsiboan deskribaturik gelditu da, hots, Lafitte-ren lerroari jarraitu eta euskaraz esan daitezkeen gauza guztiak azaldu da: adibidez, Txillardegik bere gramatika *batzu(k)* horren bi deklinabideak egoera sintaktiko desberdinetan erabiltzea gomendatu zuen bitartean, hemen debekurik azaldu gabe *de facto* egoera nahasia azaldu zaigu. Edozein modutan, Euskaltzaindiaren barneko Euskara Batuko batzordea gaur egun erabakiak hartzen ari da abiapuntu-tzat hartu bide diren lan estentsibo horien gainean: *batzu(k)* delakoaren kasu konkretuan, baztertu egin da leku- eta denbora-kasuen deklinabide mugagabea, bestelako deklinabide-kasu guztietarako Txillardegik defendaturiko bereizkuntza defendituz (*ideia batek, bati...* mugagabeak versus *batak eta besteak, batari eta besteari...* mugatuak). Erabaki konkretuak egokiak ote diren kontsideratu gabe, bada, prozesua deskribapen estentsibo eta zehatzean oinarrituta dago; erabaki "ofizialak", hots Akademiak gizarteari esplizituki gomendatuko dizkionak, politikago datoz (abiadura horren egokitasuna eztabaidatzea ere gure helburuetatik kanpo dagoelarik).

Gauzak horrela egonik, garbi dago normatibizazio-faltaren aurrean normatibistek oso jarrera desberdinak azal ditzaketela. Jarrera-motak gainera, oso maila desberdinetako eta ugarietako faktoreei dagozkie; izan ere, hizkuntzatik kanpo-koak (beste hizkuntzen eraginak eta baita faktore sozial eta historikoak) eta barnekoak bereiz daitezke. Lan xume honetan, faktore horiek guztiak kontsideratu nahi ditugu; horretarako, kontu morfosintaktiko batzuk, eta halaber erabaki (berri) diren batzuk izango ditugu ikusmiran; horretaz gain erabakirik ez dagoenean, gauzak nondik nora joan litezkeen asmatzen saiatuko gara zenbait kasutan.

Lehenengo sailean, kanpo-faktoririk gabe nekez gertatu zatekeen hainbat interferentzia ikusiko dugu; adibidez, Goenagak duela hamabost urte salatutako *Blbora autobusa* bezalako izen-sintagma bakarraren ezintasuna berrikusiko dugu, Euskaltzaindiak azalduko *zerura bidea* edo gaur egun egiten diren *temperaturarekin harremanak* ere kontutan harturik. Bigarren sailean ikusiko ditugunek, hizkuntz sistemaren ikuspegitik ez daramate bortxakeri maila bera, edo bestela, oso aurreraturik daude asimilazio-prozesuan (2): esate baterako, *asko hidrolizatu da* sekuentzia, maiz erabiltzen da izaki bakar baten gaineko hidrolizazioa oso aurreratuta dagoela adierazteko, baina beste alde batetik, zentzu hertsian soilik izaki asko hidrolizatu direla ulertu behar litzateke baliabide horretan -ikus Txillardegi (1978)-; lehenengo adiera emateko *oso hidrolizatu da* erabili behar litzatekeela dirudi, gaur egungo usadioetatik urrun egon arren. Hirugarren atalean, sail homogeneo batean ezin kontsidera daitezkeen bestelako kontu batzuk ikusiko ditugu. Laugarren sailean, aurreko sail guztietan ikusitako kasuistika barreiatua biltzen saiatuko gara, berriro ere normatibizazio-jarrera desberdinak profilatua nahirik.

(2) IKUS Rotaetxe (1988): Asimilazio-mailak interferentziaren definizioan duen garrantzia.

1. EUSKARAREN HIZKUNTZ SISTEMAK NEKEZ BAIMEN DITZAKEEN ALDAERAZPENAK

1.1. Adizlagunen eta izenlagunen arteko alternantzia

Kontu honi dagokionez, bi ikuspuntu hauta daiteke normatibizazioaz ari garenean. Alde batetik, Goenagak (1978) aipaturiko **adizlaguna + -ko → izenlaguna** formula erraztutik abiatutik, oso ohizko ez diren sozietibo, elatibo eta neurri batez hiru adlatiboen erabilera bultzatu da hizkuntza teknikoan behintzat -ikus Odriozola eta Zabala (1992)-. Hori dela eta, garrantzitsua da (batez ere maila kultuetan) adizlagun eta izenlagun horien jatorrizko edukin semantikoak ondo finkatzea, baina esparru horretan bide dauden arazoak hirugarren sailean ikutuko ditugu. Beste alde batetik, euskararen muinari dagokion kontu sintaktiko bat dugu aztergai hemen: ondoko hizkuntzen **izena + preposizioa + izena** sekuentzia (*soluciones para la ecuación de segundo grado*), modu intuitiboan unitate independente dela esan daiteke (3). Gauzak horrela izanik, sintagma horiek berdin erabil daitezke perpaus arruntetan aditz-sintagmatik kanpo, edo inolako aditzik ez duten egituretan, hala nola izenburuetan (*2. tema: Pérdidas por altas temperaturas*), ekintza publikoetan funtzio deiktikoa izaten duten adierazpideetan (*¡Solidaridad con el pueblo Palestino!*) eta irudi edo argazkien oinetan (*Figura 2. Método para la determinación de proteínas*).

Euskararen kasua, ordea, oso bestelakoa da: erromantzeetan preposizioek duten funtzioa, deklinabide-markatzen hartu ohi diren morfema dependente batzuek betetzen dute euskararen kasuan; horrela sortezatzen diren egiturek, aditza modifikatzen dute, izenaren osagarriak edo modifikatzaileak itxuratzeko balio ez dutelarik. Aditzik gabeko egituretan adizlaguna erabiltzea, bada, zeharo agramatikala da; horrela izanik ere, zenbait hiztunek euskararen kasu-markei preposizio erromanikoen ezaugarri sintaktiko eta prosodikoa esleitzen bide dizkiete, eta horrela, posibletzat jotzen dituzte aditzik gabeko **adizlaguna + izena** sekuentziak (*Herri palestiniarrarekin elkartasuna*); horretaz gain, **izena + adizlaguna** (*Elkartasuna herri palestiniarrarekin*) eta trakets samarrak diren **izena + izenlaguna** modukoak (*Elkartasuna herri palestiniarrarekiko*) igortzen dira. Gauzak laburtuz bada, aditzik gabeko *Bilbora autobusa* ezezik, bestelako adizlagunetako *Herri palestiniarrarekin elkartasuna* bezalakoak ere onargarri ez direla esan liteke. *Elkartasuna herri palestiniarrarekin* sekuentzia alderantzizkatuaren kasuan, garbi samar dago bi sintagma desberdin dagoela (eta agian, bi elementuen arteko koma jartzeko aholkua eman liteke hain zuzen ere bi egituren presentzia garbi adierazteko); inguruko bi hizkuntza erromanikoen ordena, horixe da, eta euskal hizkuntzak ere, baimentzen du nola edo hala. Edozein modutan, gogoratu beharrekoak dira Euskaltzaindiak azaldu dituen *Xoxotera bide* moduko egiturak. Beraz, adlatibo eta *bide* izenen arteko harreman estua nabari daiteke (4), baina bestetik ikusi egin beharko litzateke honelako egituretako *bide* izenak edozein deklinabide-marka har dezakeen, ala soilik leku edo denborazkoak bereganatzen dituen;

(3) Ikuspegi teorikotik sintagma bakar bati dagokiola esango da, beraren barneko elementuen arteko pausa prosodikorik ezin egin daitekeela jakintzat emanez.

(4) Maila teorikoan, harreman subkategoriale dela esan ohi da, hots, aditz horrek hautatu egiten du adlatibo-kasua daraman izen-sintagma.

azken hau izatekotan, ez leudeke oso urrun *-ri buruz* edo *-ra /-ri begira* moduzkoen esparrutik. Zer esanik ez, **izenlaguna** + **izena** sekuentzietan dauden izen askok, ez dute elkarrekiko harreman estu hori edozein leku- edo denbora-markarekin, eta benetan sartu den eragin arrotza, *herri palestiniarrarekin elkartasuna* modukoak maila prosodikoan sintagma bakartzat hartzea da. Bultzatzeko egiturak, bada, *herri palestiniarrarekiko elkartasuna* modukoak izan litezke, Odriozola & Zabalaren (1992) lanean esan denaren arabera, *herri palestiniarrarekin izan behar genukeen elkartasuna* erlatiboekiko parekotasuna jadanik Salaburu & Kintanak (1984) adierazi zutelarik.

1.2. Izenondoaren kokapena

Odriozola & Canteroren (1992) lanean, gaur egun nolabaiteko bizia duen interferentzia bat deskribatu da: euskal izenondo kalifikatzaileak (5), kokagune bakarra dauka, izenaren eskubialdekoa alegia. Gaur egun ordea, zenbait hiztunek, ez dituzte morfologikoki bereizten izenondoa eta izenaren ezker aldean kokatzen diren bestelako elementu batzuk: a) *-ko* daramaten izenlagunak, b) izenlaguntzat jo litezkeen *-tar* atzizkidunak, c) izenondo izan arren maiztasun handiz izen modura erabiltzen diren *-tzaille*, *-garri* eta bestelako atzizkidunak. d) Elkarketeko lehenengo izenak, *»* / aldaketa fonetikoa jasaten du (6), hiztunak izen hori izenondoaren egitura morfologikotik hurbilago ikus dezakeelarik (*euskal hizkuntza* ondo badago, *sozial arazoa* ere onesten da). Hizkuntaren barneko kompetenziari dagokion bereizmen-ezintasun horri, beste faktore batzuk gaineratzen zaizkio seguraski; berain artean hauexek: batetik, ondoko bi erromantzeek kokapen biak onartzen dituzte (funtzio pragmatiko desberdinak lortuz); bestetik, *azken* eta *frantses*, *ingeles* moduko berbak izenondo, izen, ala zenbatzaileak diren morfologikoki bereizi ezin izateaz gain, izenaren ezker aldean koka daitezke.

Kontu guztiok, jakina, aipaturik daude eskutartean izaten ditugun gramatiketan, baina guztiei batera ikuspegi orokorra eman gabe eta guztiek batera hizkuntza ezin baimen dezakeen kokapen hori sorterazi dutela esplizituki esan gabe. Komeni liteke bada, horrelaxe azaltzea: euskal izenondoa, hau da, atzizkirik gabe izen baten ondoan jarriz beraren ezaugarri bat adierazten duen berba, izen horren eskubialdean kokatu behar da ezinbestez. Ezker aldean kokatzen direnak, atzizkiren bat daramate edo zeharo murrizta den (hots, hitz solte batzuek osoturik dagoen) esparru bati dagozkio; atzizkidunak, eskubialdean ere, koka daitezke.

(5) Kalifikatzeileak diogunean, izaki baten ezaugarri bat adierazten duela esan nahi dugu. Horrexetan datza hain zuzen nahasketaren arrazoirik garrantzitsuenetako bat: izan ere, izenlagun batzuek, ezaugarriak adierazten dituzte izenondoek bezala. Kontuaren ikuspegi teoriko baterako, ikusi Eguzkitza (1990).

(6) Elkarketa zaharretan behintzat.

2. ASIMILAZIO-PROZESUAN DAUDEN ALDAERAZPENAK

2.1. Izen-, izenondo- eta aditz-modifikatzaileak

Esparru orokor hau, ohizko gramatikez gain, Odriozola & Zabalaren (1992) lanean deskribatu da hizkuntz maila teknikoaren ikuspegitik. Izan ere, maila horretan bereziki garrantzitsua da euskarak baimen ditzakeen izen-sintagmaren mota guztien barne-egitura normatibizaturik egotea: izen-sintagmaren gunea, magnitude fisiko baten izena izango da; gunee horrek, zenbait kasutan izenondo baten modifikazioa jasaten du (*indar handia*), baina maiz izenlagun bat hartzen du bere ezker aldean; izenlagun horren gunea, neurri-unitate baten izen arrunta da eta bere aurrean zenbatzaile mugatu bat kokatuko da (*5 dinatoko indarra*). Hemen, ezin jaso dezakegu aipaturiko lan horretan eskainiriko kasuistika guztia; kontsidera dezagun, hala ere, bertan azaldu diren normatibizazioarekiko jarrera eta erizpideak:

a) *Mucho-a, muchos-as, muy* versus *oso, askotan, asko*

a1) *Muchos-as /asko*.

Gaztelera (frantsesak edo ingelesak ez bezala), erro bereko hitzak erabiltzen ditu izen zenbakarriak zenbakitzeko (*muchas dinas*), ez-zenbakarriak kuantifikatzeko (*mucha fuerza*), aditza modifikatzeko (*polimerizarse mucho*) eta halaber izenondoa modifikatzeko (*muy termoestable*). Jadantik Altube (1929) eta Txillardegik (1978) salatu zuten, euskararen izen zenbakarriak eta ez-zenbakarriek oso izen-sintagma ezberdinak onartzen dituzte jatorriz, eta ez litzaioke eutsi beharko gaur egun hedatuz doan nahasketari: *asko* eta *gutxi* izen zenbakarrien zenbatzaile zehaztugabeak dira (*kategoria funtzional asko, molekula gutxi*).

a2) *Mucho-a /handia* (eta ez *asko*)

Txillardegik (1978) eta Salaburu & Kintanak (1984) garbi azpimarratu dutenez, izen ez-zenbakarriek, *asko* hartu gabe *handi, txiki, luze* edo *labur* hartu behar dute (esana dugunez gaztelera *mucho /mucha* egiten delarik). Odriozola & Zabalak (1992), gainera, izen ez-zenbakarrien artean esparru espezifiko bat osotua duten ez-zenbakarri neurgarriak aipatu dituzte, likidoen izenena hain zuzen. Hauek, zenbakarriek bezala jokatzeko dute sintaktikoki eta *azido sulfuriko asko, korhidriko gutxi* eta halaber *esne gehiago* modukoak egiten dira. Oso garrantzitsua da beraz *molekula asko* edo *klorhidriko gutxi* ondo eta (euskal sisteman) *indar gutxi* gaizki daudela esplizitatzea: hizkuntz maila arruntean, zer esanik ez, indarrari buruz entzule/irakurleak duen ezaguera extralinguis-tikoa ez da aldaeraziko zenbakarriek dagokien zenbatzaile bat erabiltzeagatik, baina maila teknikoan, hizkuntz sistemaren mugikortasun hori onartezina da, **zenbakarri/ez-zenbakarri neurgarri** oposaketa baliabide linguistiko nahastezinen bidez adierazi behar (eta ahal) delarik. Izan ere, irakurle/entzule (ez- aditu)ak, segurtasunez jakin behar du *asko* ikustekotan zenbakarriez edo likidoez ari dela eta *handi /altu* egotekotan bestelako (magnitude) zenbakarri neurgarriez ari dela (7).

(7) Goenagak komunikazio pertsonalean sistemaren nolabaiteko asimetria gogoraerazi digu: *?ke asko/ke handia baina + ke / ke gutxi*.

a3) *Mucho laskotan* (eta ez *asko*)

Gaztelaren *mucho*, *poco*, *más*, *menos* direlakoak aditzaren nolabaiteko denbora-modifikatzaile izan daitezkeen bitartean, euskaraz horrelakoak itxuratze-ko *askotan*, *gehiagotan*, *gutxiagotan* daude eta kasu hauetan *asko* eta abarrekoak gutxienez trakets gertatzen dira:

Kasu asko aztertu dugu /kasuistika zabala aztertu dugu

Lehenengo kasua, askotan /sakonki aztertu dugu; bigarrena berriz, behin /gainetik

a4) *Muy oso* (eta ez *asko*)

Muy delakoak bai partizipioa(ren intentsitatea) bai izenondoa modifika dezake. Horretaz gain, *mucho* delakoak edozein adizki(ren intentsitatea) modifikatzen du. Euskaraz, soilik *oso* erabiltzen da izenondo garbiak eta partizipioak modifikatzeko (*oso handia /polimerizaturik*), baina aditzaren intentsitatea modifikatzeko, hedatu samarra da *asko*, eta egokia den *oso polimerizatu da* erabilera, galduz doa azkarki. Hauxe izango litzateke maila arruntean dagoen elementu baten "promozioa" aholka daitekeeneko kasu bat: Maila arruntetan ezezaguna izan arren, *asko* delakoaren erabilera onartezin gertatuko litzateke maila kultuan (gaizkiulerturik sorteraiziko ez balu ere).

b) Izen ez-zenbakarriek kasuistika konplexuko izen-sintagmak sorteraiz ditzaketela adierazi da Odriozola & Zabalen (1992) lanean. Bertan, adibidez, *matraze bat azido sulfuriko* egituraren ez- egokitasuna azpimarratu da maila teknikoari dagokionez: alde batetik, egiturak berak duen kutsua maila teknikoak behar duen neutralitatetik kanpo dago; beste alde batetik, arazo larriago dago: *botila bat esne* egiturak bolumenaren aldetik daraman zehaztasun-falta (in)konszientea, onartezina da maila teknikoan. *Dozena bat voltio* edo *pare bat elektro* moduko egiturak ere, baztergarrizat hartu dira neutralitate-falta beragatik; beste-lako multzo-izeneko egiturak ordea (*milioi bat watio*), egokitzen jo dira. Azkenik, gaur egun *ur baso bat* ura eskatzeko erabiltzea ohizkoa bada ere, *entzima-matraze bat* moduko egitura (teknikoak) soilik ontzi(- mota) bat adierazteko gomendatu da, maila kolokialeko anbiguotasunetik alde egiteko.

2.2. Galdegaia

Euskal galdegaiak, normatibizioarekiko jarrera berri batzuen adibidea eskain diezaguke. Autore asko aritu dira kontu honetaz sakonki. Lehenengo talde batean (8), Altube (1928), Arejita (1982) eta Txillardegi (1978) koka litezke; azken biak, lehenengoaren lerroari jarraitu zaizkio, osotu samarra den galdegai-eskema bat azalduz eta aholkatuz; horrela ba, kontu honekiko jarrera normatibista esplizitua izan da. Bigarren talde batean, Goenaga (1978) eta Mitxelena (1981) aipatuko genituzke; berauek, ez dute ukatu aurrekoek proposaturiko eskema, bai ordea

(8) Ikuspegi teorikoagotik aritu diren Azkarate (1981) eta Ortiz de Urbina (1986), alde batera utziko ditugu lan honetan.

erlatibizatu: beraien hitzetan, soilik elkarrizketako galdera/erantzun zuzen eta laburretan beteko litzateke eskema hori; istorioak kontatzen direnean elementu guztiak ezezagunak izanik, gainera, ordena aske samarra egiten dela adierazi dute. Osaren (1990) lana, azkenik, euskararen hitz-ordenaz egindako lan deskriptibo/teoriko sakonena dugu; eskutartean ditugun normatibizazio-kontuei dagokienez, euskararen sintaxi orokorrean Goenagak (1978) edo Lafittek (1944) egin dutenaren parekoa izango litzateke hau.

Lan hauek guztiok kontutan harturik, Zabala & Odriozolak (1992), osotu egin dute galdegai posible guztien eskema orokor bat, zenbait gogoeta berri gaineratuz:

a) Nolako hizkuntz mailatan erabiltzeko den kontsideratzerakoan euskal autoreak ados ez badaude ere, galdegai-sistema honela osotuko litzateke, inon eta inoiz osoturik egotekotan:

a1) Galdegaia, perpausean ematen den informazioaren artean garrantzi handiena eman nahi (edo behar) zaiona da. Ez da zertan informazio berriarekin guztiz identifikatu behar.

a2) Galdegaia, elementu nominala denean, aditzaren aurrean kokatzen da. Batzuetan, marka bereziak ere, har ditzake: izenordain intentsiboak eta $-(x)e$ hizkia

a3) Galdegaia aditzaren baieztapena denean, bi kasu bereizi behar da: adizki sintetikoen kasuan, *ba-* aurritzia gehitzen zaio adizkiari eta adizki perifrastikoa denean, perpausaren hasierara eramanez edo tonu-aldaketa (=koma) egiten da beraren aurrean, bestelako elementuetatik banatzen.

a4) Galdegaia aditzaren ekintza denean, beste bi kasu gerta daitezke: adizki sintetikoen aurrean, dagokion partizipioa jartzen da (9) eta perifrastikoen kasuan, *egin +aspektu-marka* tartekatzen da partizipio eta laguntzailearen artean.

a5) Ezeztapena adierazteko, laguntzailea (edo adizki sintetikoa), aurreratu egiten da ez partikularen atzean kokatzeko (10). Ezeztapenaz gain beste elementu bat nabarmendu (edo agian “bigarren mailako” galdegai bihurtu) nahi denean, laguntzaile eta adizki jokatu gabearen artean tartekatzen da elementu hori.

b) Mintzagaia, perpausaren hasiera absolutuan kokaturik eskainiko den informazioaren baldintzapean finkatzeko balio duen elementua da (bukaera absolutuan ere koka daitekeelarik); ez da zertan informazio ezagunarekin guztiz identifikatu behar. Mintzagai batzuk ez dira modu nabarian markaturik agertuko; beste batzuek, pausa bat hartuko dute atzean galdegaitik bereizteko, eta nolabait kontrastea emango dute aditzera (mintzagai kontrastiboak). Mota horretako

(9) Mota honetakoek, hots *ibili dabil* modukoak, marginal semarrak dira; horren aurrean ere, jarrera desberdinak soma daitezke: aukera bat, bere marginalitatean utzi eta -behar den lekuetan- gauza bitxi modura aipatzea izan liteke. Zabala eta Odriozolaren (1992) jarrera, beste bide batetik doa: forma marginala berreskuratu eta euskara orokorrean dauden beste baliabide guztiekin batera galdegaiaren eredu osotu bat itxuratzea.

(10) Ikus bedi Lakaren (1990) tesia, zeinak ikuspegi teorikoaz gain euskal ezeztapenaren deskribapen interesgarria baitaika.

mintzagaiek, izenordain intentsiboetan, *ere* partikulan edo aditzaren errepikapenean oinarrituriko baliabide bereziak gauzatzen dituzte: *guk geuk, beste hipotesi bat itxuratu dugu; legea itxuratu, Newton-ek itxuratu zuen; jokatu gabeko perpausek ere, badute kanonikoki kasuz markaturikko argumenturik.*

c) Perpaus osoan garrantzi txikien duen elementua, hots ezagunena delakoan igortzen dena, aditzaren atzetik doa, eta geroago ikusiko dugunez, ezaba daiteke zenbait arazo estilistiko konpontzeko.

d) Ipuinak edo "pasadizuak" kontatzen direnean elementu guztiak ezezagunak izanik autore batzuen usteetan ordena askea da, baina ez dirudi mami konplexuko testuak itxuratzekean horren askatasun handirako joera dagoenik ez eta askatasun horrek deskodifikazioa segurtatu edo erraztuko lukeenik. Zenbait kasutan, gaztelaren edo frantsesaren eragina izan liteke orden aldakortasunaren errudun. Maila kultural testu idatzietarako eta bereziki maila teknikorako, aurreko eskema mantentzea komeni litekeela proposatu da Zabala & Odriozolaren (1992) lan horretan. Proposatutako ereduan, ordea, badago zirrikito bat: galdegai-sistema tinkoa bada ere, zenbait kasutan galdegai bat baino gehiago hauta dezake idazle/hiztunak, egoera pragmatiko bakar baten aurrean egonik ere. Beronek, nolabaiteko askatasuna eskaini dezake, baina lan horretan adierazi denaren arabera, kongruenteago (eta euskararako onuragarriago) bide da hizkuntz maila batetik bestera sistemako elementuen artean hautaketa desberdinak egiten direla pentsatzea, inolako sistemarik ez dagoela edo sistema finkatu gabeko zenbait egoeratan soilik betetzen dela pentsatzea baizik.

2.3. Perpaus konposatuen hitz-ordena

Jadanik Etxebarriak (1977-78) zirriborraturiko bidetik aurrera joanez Zabala & Odriozolak (1992) adierazi dutenaren arabera, kontu honetan, hiru faktore sintaktiko desberdinek hartzen dute parte euskararen barne-ikuspegitik, haietaz gain bi erdarek ere nolabaiteko eragina dutelarik: lehenik, perpaus menperatua ez zatikatzeko eta atzizkidun adizkia bukaeran jartzeko joera kulturala aipatu behar da. Joeraz baino haruntzago, lege modura eman dute Altubek (1929) eta Arejitak (1982). Bigarrenik, ezezeko perpausetan gertatzen den *ez + aditza* sekuentziaren aurrerapen ezaguna gogoratu behar da. Azkenik, fokalizazio eta topikalizazioari dagozkion fenomenoek hartzen dute parte auzian. Zabala & Odriozolaren (1992) ideiak, honela labur daitezke:

a) Atzizkidun adizkiaren kokapenari dagokionez, joera hori ia araua da idatzitako testu landuetan eta hedatu samarra da mintzaera landuetan. Zenbait baldintzapean semantiko betetzen denean, arau hori ia halabeharrez bete behar dela esan liteke. Bestalde, araua ez betetzeak ondorio agramatikalik ez dakarren arren, gaizkiuletuertarako arazo larriak ekarriko lituzke deskodifikazio zaila duten goi-mailako testuetan: *hutsik dagoenean aspektu-sintagmaren burua, goratu egiten da aditza bezalako formek, aspektu-sintagmaren burua hutsik dagoenean, goratu egiten da aditza delakoek baino deskodifikazio zailagoa dute, gramatikaltasun edo estiloari buruzko kontsiderazioak egin gabe ere; berez, menperatuaren elementu bat bere perpaus-"mugetatik" ateratzen denean, entzule/irakurleak ardura han-*

diagoa jarri behar du elementu hori menperatu ala nagusiari ote dagokion finkatzeko, zenbait kasutan segurtasunez jakiterik ere ez dagoelarik.

b) Ezeztapenean gertatzen den *ez + aditza* sekuentziaren mugimendua, aurreko arauaren aurka doa nolabait, eta nolabaiteko zalantza nabari daiteke idazle/hiztunen artean. Hemen ere, arau zurrundetara heldu gabe, eta Zabala & Odriozolaren (1992) lerrotik aurrera joanez, zenbait aholku eman daiteke ahalik eta deskodifikazio-arazo gehien ekiditeko eta, jakina, euskarak bereak dituen joerak apurtu gabe jokatzeko:

b1) *-(e)la* atzikia daramaten menperatuetan, ezeztapenaren aurrerapena guztiz hedatua da edozein hizkuntz mailatan eta beraz, ez dago kontrakoa esaterik (11).

b2) Zeharkako galderak itxuratzeko erabiltzen den *-(e)n(entz)* atzikiaren kasuan, elementuren bat atzizkidun adizkiaren atzean jartzea hedatu samarra da, baina ez bide dago deskodifikazio-arazo larriegirik atzikiaren araua betetzen ez denean (agian nagusia oso mota definitukoa izanez bi perpausen arteko mugak oso garbi sentitzen direlako). Ez da beraz zertan “ezarri” behar atzikiaren araua, baina beharbada *ezaguna da animalia horien lerro ebolutiboa zein den forma, ezaguna da zein den animalia horien lerro ebolutiboa* forma baino apur batez landuagoa da.

b3) Deklinabide kasu-marka daramaten beste atzizkien eta *-(e)la(rik)* atziki adberbialaren kasuetan, ezeztapenaren aurrerapenak oso trakets sentitzen dira esparru kulturetan eta beraz, ez egitea gomenda liteke; izan ere, antzeko zeozer gomendatu du Arejitak (1982), atzizki menperatzaileen artean egoera desberdinak daudela bereizi ez badu ere:

Abiadura metodo horren bidez kalkulatzen ez denean, zailtasunak azaltzen dira (ez abiadura ez denean kalkulatzen metodo horren bidez, zailtasunak azaltzen dira).

Abiadura metodo horren bidez ez kalkulatzea komeni da

c) Topikalizazio/fokalizazio fenomenoak, bere indarra du auzi honetan, aurreko sailean aipaturiko orden arau batzuk apurtezinak baitira edonolako perpaus nagusi edo menpe-ratuan. Izan ere, aurrean trakets modura aipatu ditugun *metodo horren bidez kalkulatzerakoan abiadura* modukoak, hirugarren faktore honi zor zaizkio kasu askotan. Bestela esanda, bi arauak gatazkan sartzen direnean, zenbait hiztunek topikalizazioaren “alde” egiten dute, azken finean arau

(11) Zenbait murriztapen jar liteke ordea, perpaus nagusi eta menperatuen arteko kontaktu-guneei dagokienez: Nagusiarekiko (ezkerraldeko) kontaktuan dagoen elementua menperatuaren subjektua denean (*esana dugu aditza ez dela goratzen kasu horietan*), edo bestelako elementua denean (*esana dugu ez dela goratzen kasu horietan*), deskodifikazioa ez da zaila eta beraz, bultza daiteke horrelako ordena. (Eskubialdeko) kontaktuan dagoena menperatuko bestelako elementu bat denean (*aditza ez dela goratzen kasu horietan esan dugu*), oso perpaus traketsak lortzen dira, ez baitago oso garbi kontaktu-sekuentzia (arrotz) horrek zernolako ezaugarri prosodikoak dituen; gainera, kontaktuan dagoen elementua (*kasu horietan*) bi perpausen artean eskegita dago, batari (*kasu horietan ez da goratzen*) ala besteri (*kasu horietan esan dugu*) esleitu behar ote zaion garbi ez dagoelarik.

horren funtzioa garrantzitsuagoa baita: zenbait kasutan atzizkiaren araua betez gero esaldia zeharo desitxuratzen duen topikalizazio ez-egoki bat lortuko litzateke eta hori ekiditeko, topikalizatua ez den elementua atzizkidun adizkiaren atzean jartzen da. Aipatu ditugun hiru arauen artean (agian funtzio estaliena edo garrantzi txikiena izateagatik) arriskuan dagoena atzizkiarena da eta horregatik, topikalizazio/fokalizazioaren arauak eta atzizkiaren araua batera bete ahal izateko konponketa (estilistikoa) bilatzea interesgarri izan liteke (12).

3. BESTELAKO KONTU BATZUK

Sarreran esan dugunez, hemen ikutuko diren puntuak ez dira euskararen zauri larriak; hizkuntz sistemak ondo samar onar lezake honelako aldaerazpenen eragina, baina hor, bestelako faktore batzuk kontsideratu behar dira: aldaerazpenak finkatu egingo balira, sistema ez lirateke bereziki minduko, baina gertatzen ari diren aldaerazpenak, ez dira guztiz trinkoak oraindik, eta zenbait idazle/hiztunek guztiz bereganaturik dituzten bitartean, bestelako batzuek nolabaiteko erresistentzia erakusten dute oraindik; beti bezala, gaizkiulertuak eta deskodifikazio zailak dira egoera diasistematiakoaren ondorio.

Zer esanik ez, honelako kontuen kasuistika oso zabala da eta normatibizazio-jarreraz ari gareneko lan honen esparrutik kanpo dago kontu horiek guztiok biltzea. Dena dela, garrantzi handi samarra duten bi esparru desberdin gainbegiraturako dugu hemen, jadanik plazaratu diren jarrera horiek aztertuz: 31 sailean, zenbatzaile mugagabeen esparrua ikutuko da (13); 32.ean, bestalde, edukin semantikoarekin zerikusirik duten puntu ugarietariko batzuei helduko diegu arin batean.

3.1 Zenbatzaileak

3.1.1. *Bat* zenbatzailea eta *-a* mugatzailea

Eskutartean ditugun gramatikan -Txillardegia (1978), Goenaga (1978), Euskaltzain-dia (1985)-, garbi samar adierazita dago izen-sintagmak eraman ditzakeen determinatzaileen sistema gaztelaren eta frantsesaren sistemetatik oso ezberdina dela. Kontu honetan, beste askotan bezala, Txillardegirena da jarrerarik gogorrena, *bat* delakoaren esparrua ia soilik zenbatzaile mugatu modura erabili behar dela esanez. Bigarren autoreak eta Akademiak, gehiegizko erabilera berberak salatu nahi izan dituzte (*haizea altxatu zen* eta ez *haize bat altxatu zen* ; *etxe*

(12) Posibilitate bat hauxe izan liteke: menperatuaren esparrutik atera nahi den elementua, garrantzi txikienekoa da, hots, ezagunena da alde zurretik, eta beraz, problematikoa den esalditik ezaba liteke: *modu horren bidez kalkulatzerakoan abiadura, faktore ugari hartu behar dira kontutan* egin beharrean, *metodo horren bidez kalkulatzerakoan, faktore ugari hartu behar dira kontutan* egin daiteke.

(13) Gogora bedi 21 sailean ere, zenbatzeile batzuk aztertu ditugula. Han ikusitako arazoak, ordea, askoz ere alderazpen bortitzak ekarri dizkiote euskarari: hitz bitan esanez, *haize asko* izen-sintagmak, euskal sistemarekiko "bortizkeria" handiagoa darama, *etxe polit* batean *bizi naiz* edo *idazlumearekin idazten dut* perpausetako izen-sintagmak baino.

politean bizi naiz eta ez etxe polit batean bizi naiz), baina *bat* horri nolabaiteko zenbatzaile mugagabearen balioa onartuz eta *bat* eta *-a* direlakoan arteko banaketa nonbait profilatuz. Lerro beretik apur batez aurrerago joanez, Odriozola & Zabala (1992), bi elementuen kasuistikan sakontzen saiatu dira, zenbait erabilera traketsen "konponketa" edo baliabide egokiago eskainiz (14); izan ere, autore hauek adierazi dutenez, *bakar bat eta edozein* esanguren arteko bereizkuntza kontzeptuala, zeharo garrantzitsua da hizkuntz maila teknikoan, eta ahal den neurrian, bereizkuntza kontzeptual hori *bat /-a* bereizkuntza morfosintaktikoari egokitzea komeniko litzateke, maila teknikoan mezuen transmisioa segurtatzeko.

3.1.2. Zenbatzaileen deklinabidea: *Bat /batzu(k)*

Txillardegik (1978), garbi bereizi zituen zenbatzaile hauen bi deklinabideak: multzo baten elementuetariko *bat* adierazi nahi zenean, deklinabide mugagabea erabiltzen zen eta erabiltzen da gaur egun zenbait tokitan (15); hortaz, horrelako egoeran mugagabea mantendu behar litzatekeela adierazi zuen autore honek. Beste alde batetik, *bata eta bestea* moduko baliabideetan, deklinabide mugatu singularra egiten da euskara orokorrean, inolako normalizazio-ahaleginik behar ez delarik. Autore berak eta geroago Euskaltzaindiak (1975) ere, leku- eta denbora-kasuak zenbait lekutan (edo agian leku gehienetan) mugatu modura egiten direla adierazi dute. Euskaltzaindiak (1985), bere aldetik, kontuaren aurrean har daitekeen bi jarrera posible azaldu du: *de facto* gehiengoaren egoerari eutsi eta leku- eta denbora-kasuak edozein egoeratan beti mugatu modura egin, ala bestela mugagabe eta mugatuaren oinarri linguistiko/logikoak mantendu. Euskaltzaindiaren barneko Euskara Baturako batzordea (1991), azkenik, lehenengoaren alde makurtu da, aurreko kontsiderazio guztiak egin eta gero literatur tradizioaren bilakaera goioan hartuz (16).

3.2. Zenbait kontu semantiko

Guztion ezagunak dira hitzen esparru semantikoetan euskarak jasan duen, jasaten ari den eta zalantzarik gabe etorkizunean jasango dituen erositio eta desbiderapen semantikoak. Izan ere, ikuspegi orokorretik ez dago endakapen-

(14) Kasuistika osoa hemen jasotzea ezinezkoa bada ere, hone hemen zirriborro bat: a) Zenbakia: *irudian, puntuak ez ditugu lerro (bakar) batean kokatu*; b) Sailkapenak: *F, aplikazio jarraia da* (ez *F, aplikazio jarrai bat da*); c) Baieztapen orokor edo kategorikoak: *Etniaren kontzeptuak, faktore objektibo eta subjektiboak daramatza bere barnean* (ez *faktore subjektibo batzuk*); d) Katetoria ezagun baten elementu ez-diferentziatua: *Biz F(x) edozein funtzio jarrai* (eta ez *funtzio jarrai bat*); e) Elementu baten determinazio edo kalifikazioa: *Ehunen pisuak bilakaera paraleloa erakutsi du* (eta ez bilakaera paralelo bat); f) Multzo baten partaidetzat har daitekeen zehaztu gabeko elementua: *Lirika mozarabea, jartxa-sorta batez osoturik dago*.

(15) Kontutan har bitez iparraldeko euskalkietako deklinabide mugagabe estandarra, eta bizkaieraz, adibidez, *baten* inesibo mugagabe zaharra.

(16) 13Odriozola & Zabalaren (1992) lanean, azkenik, jaso (eta onartu) da behin betirako erabaki hori, beharbada beste aukerak ondorio pedagogiko hobekoak izan zituzkeela azaldu eta gero.

-prozesu horren aurrean inolako jarrera zehatza hartzerik: Hitzez hitz borrokatu behar litzateke (eta borrokatzen ari da) desbiderapen ageriak daudenean. Ikus bitez adibidez Etxeberriak (1977-78) edo Salaburu & Kintanak (1984) azalduko *frantsesa jakin (ez ezagutu), eskubiko alderdi batek garaitu (ez irabazi), itsasotik lehorra (ez lurrera), jertze berdinak /jertze bera,...* Zenbait desbiderapen semantiko ordea, hitz bakar baten esparrutik haruntzago doaz: horrelako desbiderapena jasaten ari diren elementuek esanguraz gain funtzio gramatikal bat daramaten neurrian, beraien gaineko aldaerazpenak izen baten gaineko aldaerazpen semantiko hutsak baino askoz ere eragin (biderkatzaile) handiagoa izango du hizkuntz sistemari. Mota honetako aldaerazpenekiko hurbilketa bat egingo dugu sail honetan: 321.ean, gazteleraren preposizioen balio anizkoitzak euskarari duen eraginari emango diogu gainbegirada bat. 322.an, erdal juntagailuen zeregina izango dugu aztergai (17).

3.2.1. *Gazteleraren preposizioek eraginiko interferentziak*

Sistema prepositional erromanikoak, oso kasuistika korapilotsua dauka, preposizio bakoitzaren esangura/funtzioak finkatzeko unean. Euskararen gaineko eraginari gagozkiola, modu orokorrean defini daiteke interferentzia: erdal preposizio batek dituen adiera/ erabilera guztietatik bat, deklinabideko marka zehatz baten bidez betetzen da euskaraz; aldaerazpen-prozesua, beti gertatzen da berdin: erdal preposizioak dituen beste adiera/erabilera guztiak lehenengo adieraren parekoa den euskal kasu-markari esleitzera jotzen da, bestelako baliabide guztiak gero eta gutxiagotan erabiliz. Honelakoetan salatu behar denak, bada, azalpen zaila dauka, zeren eta parekaketa indibiduo edo komunitate elebidunaren fenomeno sikolinguistiko inkonsziente bati baitagokio nonbait, eta sasiparekaketa egiten denean, egiten duen hiztun/idazlea edo komunitatea ez da izaten errudun, interferentzia “eginda” heltzen baitzaio bere hiztun denborakideengandik edo aurreko belaunaldietatik. Darabilgun adibide bat korapilota askatzeko: *boligrafoarekin idaztea* esaten duten askok, kompetentzia sintaktiko garatua dute eta euskara ondo samar edo guztiz ondo erabil dezakete. Baliabide okerra, euskara osasuntsu

(17) Ez ditugu kontsideratuko hemen “interferentzia semantiko” direlako horien inguruan dauden beste arazo-mota ugari: Lehenik, erdal *suponer, seguir, encontrar* edo *dar(se)* bezalako aditzek euskal esparru semantikoetan duten eragin semantikoa (eta sintaktikoa) kontsidera liteke: *ondo dagoela suposatu* dugu baina *aldaketa garrantzitsuak ekarri ditu* (eta *ez suposatu ditu*). Bigarrenik, beste normatibizazioarekiko jarrera-mota batez mintza gintzeke, aditz-familien barnean dauden esanguren banaketak ondo finkatu/bideratu behar direla esanez: izan ere, gaztelerak esparru epistemologikoan (*reconocer, conocer, determinar, establecer, encontrar, descubrir, investigar, escudriñar, analizar, examinar, caracterizar...*) *facilitar* (permitir / impedir, favorecer / dificultar, facilitar / dificultar, posibilitar / impedir, dejar / impedir, promover, propiciar, predisponer, ayudar, acompañar, implicar, producir...) edo ezaugarri-aldaketen esparruan (*convertirse, devenir, desarrollar(se), evolucionar* gardenki adierazteko duen ahalmena, nonbait sorterazi behar da euskararen baitan ere, horietako hitz bakoitzak dituen adierak euskaraz hitz bakarraren bidez halabeharrez adierazi behar ez dela azpimarratuz. Hirugarrenik, premiazkoa da (atizkidun) perpaus menperatuen arteko esangura-desberdintasunak ondo finkatzea, kausa/ondorio, bide/emaitza eta abarreko harremanak funtsezkoak bait dira mezu baten zehaztasunari begira gaudenean: adibidez, *-tzean* = *-bitartean, -tzerakoan* = *-tzeke unean, -tzekotan* = *-tzeke kasuan, -tutakoan* = *eta gero* banakuntza bultza daiteke, gazteleraren *a/ + infinitiboa* egitura bakarraren eraginetik aldentuz.

deneko esparruetan ikasi bide du, zeharo egokiak diren egitura batzuen barnean. Esana dugunez, horrelako akatsa finkatu egiten den neurrian, etorkizuneko euskaldun batek (elebakarra balitz ere), erdarakada nabaria den hori ikasiko du bere euskara (ona)ren barnean. Beha ditzagun interferentzi fenomeno ugari sorterazi dituzten *con /avec*, *para /pour* eta *por /par* preposizioak.

a) *Con*

Aurreratua dugu jadanik *con* preposizioak euskararen barnean ezarri duen eta ezartzen ari den aldaerazpena: berak dituen adiera/erabilera guztiak sozietibo kasuaren bidez adierazteko edo ordezkatzeko joera. Zentzu horretan, Odriozola & Zabala (1992) sozietibo horren esparru semantiko (jatorrizko)ak finkatzen saiatu dira, beti bezala maila teknikoko adieren eta baliabideen artean ahalik eta harreman gardenena ezartzeko asmoz:

a1) Izenlagun-forma, bereziki teknikoak da eta harreman bidirezionalaren zentzu espezifikoa dauka: *adinarekiko erlazio oposatuak*.

a2) Laguntza (konpainia) delako adiera arruntaz gain, testu (landu)etan, aldaketa batzuk aipa daitezke zenbait aditzi loturik: *erkatu, konparatu, parekatu, ados egon, etorri...*

a3) Azkenik, guztiz okerrak edo oker samarrak diren erabilerak eta konponketa eragingarriak, hauexek dira:

erizpide sedimentarioei lotuta (ez sedimentarioekin lotuta)

faktore horren bidez konpondu (ez faktore horrekin konpondu)

saioa zenbait balio desberdin erabiliz egin (ez saioa zenbait balio desberdinekin egin)

harrapakina ahoan duela, joan egiten da (ez harrapakinarekin joaten da)

gauza bera gertatu zaio bektore-mota horri (ez gauza bera gertatu da bektore-mota horrekin)

aditz nagusi batzuen kasuan, kanporatu egiten dira osagaiak (ez aditz nagusi batzuekin)

b) *Para*

Jadanik Etxebarriak (1977-78) salatu zuenaren arabera eta Euskaltzaindiak (1985) eskainiriko datuetan oinarriturik, Odriozola & Zabalak (1992) zenbait zehaztasun gaineratu dute:

b1) Zentzu destinatiboa, hau da objektua/hartzailea harremana eman nahi denean, testu landuetan *-rako* (bizigabeak)/*-rentzat* (bizidunak) mantentzea komeni liteke, aitzinako gizarte euskaldunak bide zuen filosofia animistaren kutsaduratik urrunduz.

b2) Zenbait erabilera/adiera ez dira guztiz egokiak:

Zeolitarek kasuan, trukaera maximoa 0.12 da (ez Zeolitarentzat)

K₀n rako kalkulatu den balioa (ez Kn arentzat)

Filosofu honen eritziz (ez Filosofo honentzat)

c) *Por*

Etxebarriak (1977-1978), ikuspegi praktikotik, zenbait euskarazko itzulpen eman zuen *por /pour* preposizioetarako:

arrazoak horregatik haserretu nintzen

hortik etorri da

egokitzen jotzen du

itsasoz joan da

bost bider zazpi berdin hogeitamabost

Bestalde, bai autore honek, bai Salaburu & Kintanak (1984), Euskaltzaindiak (1985) eta bai Odriozola & Zabala (1992) ere, hedatuz doan erabilera okerra salatu dute: Kausarako motibatibo kasua (-*gatik*) erabiltzen den bitartean, egilea ez da inola ere kasu horren bidez adierazi behar, gaztelaniaz eta frantsesaz bi adieretarako preposizio bera badago ere (*por /par*): *aurreko ikertzaileak aurkitua* (eta ez *aurreko ikertzaileagatik auritua*) eta *beroagatik ebaporatua*. Nahastea, beharbada, kausa adierazi nahi denean nola edo halako egile figuratua posible izatetik sortu da: *beroagatik ebaporatu da ura* esaten denean, beroaren interpretazio semantikoa oso hurbil dago egiletik; izenaren [-biziduna] ezaugarriak, ordea, kausa ulertzera garamatza. Lehenengo kasuan, ordea, *aurreko ikertzaileagatik aurkitua* guztiz ez-egokia da, zenbait kasutan perpaus agramatikal samarrak ere egiten direlarik (*gai hori ikertzaile askorengatik ikutua da*). Odriozola & Zabala (1992) esplizituki adierazi dute bi kasu erreal (eta linguistiko) desberdin dagoela: Lehenengoan, egile bizidun batek zuzenki hartzen du parte ekintza batean, ondorio bat sorterazten duelarik (*ikertzaileak aurkitua*); honelakoetan ergatiboa erabili behar da halaberrez. Bigarrenean, izaki bizidun edo bizigabe baten existentzia edo gertakizun bat, ekintza baten kausa modura azaltzen da; honelakoetan, motibatiboa erabil daiteke, baina baita ergatiboa nolabaiteko zentzu figuratua itxuratuz (*lehorteak mendiak agortu ditu* → *mendiak, lehorteak agortuak dira /mendiak, lehorteagatik agortu dira*).

3.2.2. *Gaztelaren juntagailuek eraginiko interferentziak: como, sino*

Sail honetan, *como* juntagailuari emango diogu lekua. Erdal juntagailu honek euskararen gainean sorterazi duen aldaerazpen larria, Salaburu eta Kintanak (1984) salatu dute lehendabiziz eta Zabala & Odriozolaren (1989 a eta b) lanetan deskribatu da geroago, zabal samarra den kasuistika eskainiz. Berrikus dezagun auzia gaztelaren ikuspegitik abiatuz:

1. Konparazioa: *como* /*bezala*

Ikuspegi semantikotik bi elementu desberdin konparatzen direla eta ikuspegi gramatikaetik bi perpaus osotzen direla azpimarratu behar da: *moluskuek, anelidoek (eboluzionatu duten) bezala eboluzionatu dute puntu horretan*, hau da, biek eraman dute bide bera eboluzioan. Edozein modutan, esan beharrekoa da parentesiaren aukera hori Goenagari (1978) zor diogula; izan ere, autore honek, *bezala* konparazioaren esparrutik kanpo erabiltzea “debekatu” egin zuen, zeharkako bidean egin bazuen ere.

2. Nolabaiteko lanbide edo iharduera: *como*, *de* / Φ

Euskaraz **absolutibo mugagabea + egon /sartu /joan** egitea bide da egokiena: *neskame egon nintzen etxe batean (neskame bezala egon nintzen hain egokia izango ez litzatekeelarik)*.

a3) Funtzioa, ikuspegia, itxura edo kondizioa: *como* /*modura*, *gisara*, *erara*

Testu konplexuei gagozkiola bereziki garrantzitsua izango litzateke *bezala* bi termino konparatzen direnerako utzi eta izaki bakar baten bi ikuspegi ematen denean *modura*, *gisara*, *erara horiek* erabiltzea. Hizkera arruntetan (eta euskalki guztietan) hain ondo betetzen ez den arren, bereizkunta kontzeptuala segurtatzeko goi-mailako idatzietan mantentzea komeni litekeela adierazi da Zabala & Odriozolaren (1989 a eta b) lanetan: *nitrogenoa, oxido eran dago kasu honetan -eta ez oxidoa (dagoen) bezala*, *nitrogenoa*, modu molekularrean edo oxido modura ager baitaiteke eta bietan baita nitrogeno.

a4) Usteko identifikazioa edo apreziazioa: *como*, *por* /*-tzat* + *hartu* /*jo* /*lema* /*duki* /*luzi*

Hau ere, oso bereizkuntza kontzeptual garrantzitsua dugu goi-mailako testuetan: *ekonomia zientzia sozialtzat har daiteke*, hau da, akordio baten pean zientzia sozial dela onartuko dugu (eta beraz ez bide da komeni *zientzia bezala* erabiltzea, baliabide horretan aurreko esangura guztiak nahasturik azalduko bailirateke).

4. LABURPENA

60. hamarkadaren bukaeran euskararen morfologiak jasan zuen normatibizazio-prozesuaren atzetik, hain normatibizagarri ez den sintaxiaren gorabeherak etorri dira azken bi hamarkadotan. Lan honetan, normatibizazio sintaktiko horren aurrean azaldu diren jarrera-mota guztiak biltzen saiatu gara, konpondurik ez dauden arazo batzuei eman lekizkiekeen irtenbideak ere, jarreraren adibide gisan azalduz.

Alde batetik, Txillardegiren “lerroa” azaldu da eta kontuak laburtzearren, Altuberen jarraitzaile modura ikusi dugu: beste hizkuntzetatik heldu diren fenomeno arrotzak zalantzarik gabe baztertu eta hizkuntzaren barnean berez dauden arazo diasistemakoak euskal hizkuntzaren sistemaren argitan konpondu.

Beste alde batetik, Goenagaren jarrera aipa daiteke, nonbait Lafitte-ren ildoan: normatibizazio-asmo espliziturik gabe, euskal sintaxiaren deskribapena,

ahalik eta era estentsibo eta intentsiboenean; ikusi dugunez, jarrera honek azken finean ondorio normatibistak ekarri ditu hain egoera linguistiko eta sozial endakatu dagoen euskara bezalako hizkuntza batean.

Arejitak batetik, eta bestetik Etxebarriak eta Salaburu & Kintanak, asmo normatibistak (edo zuzentzaileak) azaldu dituzte beraien lanetan; ikututako gaiak ordea, partzialagoak izan dira Txillardegiren gramatikaren zabalera izatera heldu ez direlarik.

Euskaltzaindiaren gramatikaren liburukiek, bigarren jarrera-mota gisan aipatu dugun Laffite/Goenagaren lerrotik doaz, deskribapen sakon eta zabalarenetik alegia; ikusi dugunez, hala ere, deskribapen horien atzetik erabakiak hartzen ari dira; erabaki horiek hartzeko, Txillardegiren jarreran ez bezala, hizkuntzaren *de facto* egoera hartzen bide da kontutan, Gipuzkoan gauzatzen ari den “koinea” nonbait bultzatuz, eta Altube/Txillardegiren lerroko eredu zurrun/logikoak baztertuz.

Normatibizazioarekiko azken jarrera gisa, Euskal Herriko Unibertsitatearen inguruan kokaturik dagoen bat ikusi dugu: hizkuntz maila tekniko bat itxuratzea. Jarrera honen baitan, edukinen eta baliabide sintaktikoen arteko harreman biunibokoak ezartzen saiatzen ari da, interferentziek eta hizkuntzaren ezagumendu txiroek sorteraizten dituzten diasistema-arazoetatik alde egiteko eta mezu konplexuak ahalik eta segurtasun handienaz transmititzeko. Horretarako, hizkuntz arunta bortxatzeko nolabaiteko joera nabari daiteke “mugimendu” horren baitan.

Kontu sintaktiko konkretuei begira, normatibizazio-jarrera horien kasuistika are korapilotsuagoa dela ikusi dugu:

a) Gaur eguneko usadioaren baliabide batzuk, “ezinezkotzat” jo dira edozein jarreraren ikuspegitik ere: *herri palestiniarrarekin elkartasuna*, agramatika-la da izen-sintagma bakar modura behintzat, eta gauza bera esan daiteke *juridiko arazoa* bezalako izen-sintagmei buruz.

b) Asimilatuz doazen beste interferentzia batzuek, harrera desberdinak izan dituzte bi hamarkadotako argitarapenetan: *Asko /gutxi* zenbatzaile mugagabeek izen zenbakarriak modifikatzeko soilik balio dutela, gramatika guztietan onartu da, baina (esparru teknikitik kanpo) ez dago hain jarrera gogorrik interferentzia asimilatu samarturik dagoeneko kasuetan: *?asko aldatu da loso aldatu da, asko etorri da laskotan etorri da*.

c) Euskara bere osotasunean hartuz kontsidera daitezkeen gauza batzuek (adibidez galdegaiaren fenomeno), ez dute halabeharrez isladapenik mintzaera edo euskalki guztietan. Honelakoen aurrean, bi jarrera ikusi da lan honetan: alde batetik, autore batzuek fenomeno orokorra ez dela esan eta nonbait normatibizazio-kontuetatik baztertu dute; beste muturreko batzuek, biziki defenditu dute sistemaren tinkotasuna. Galdegaiaren kontu konkretuari gagozkiola, erdiko bidea soma daiteke zenbaitengan: galdegai-sistema, existitzen da, baina hala ere, galdegai bat baino gehiago dago hautatzeko zenbait kasutan. Jarrera horrek, nonbait, galdegai-sistemaren “abantailak” bereganatu ditu, nolabaiteko malgutasunerako atek ere zabalik utziz.

d) Desbiderapen semantikoak direla eta, badago argi eta garbi salatu den zenbait kontu puntual, baina ez da gramatika guztietan hain jarrera gogorrik azaldu ikuspegi orokorrari begira. Esparru teknikoan ordea, gogor jokatu da erdal preposizio-sistema sorterazten ari den endakapenaren aurrean, konponbide gisan oso bide estuak proposatuz.

BIBLIOGRAFIA

- ALTUBE, S. (1929): "Erderismos" *Euskera*, 10 (1-4)
- ALTUNA, P. (1979): *Versificación de Detxepare. Métrica y pronunciación*, Ed. Mensajero, Bilbo
- AREJITA, A. (1980): "Aditzaren galdegaitasunaz", *Euskera*, 25 (2): 355-369
- AREJITA, A. (1982): *Euskal joskera*, Leopoldo Zugazaga ed., Durango
- AZKARATE, M. et al. (1981): "Word order and Wh-movement in Basque" in *Proceeding of the 12th annual meeting of the North Linguistic Society*, Cambridge, MA. MIT
- EGUZKITZA, A. (1990): *Ad nominals in the Grammar of Basque*, ms.
- ENSUNZA, M. (1983): *Alfabetatze teknikoak; zenbakiak /unitateak /irakurketak /eragiketak/lesamoldeak*, Udako Euskal Unibertsitatea
- ENSUNZA, M. (1999): "Erdal adjektibo erreferentzialetarako euskal ordainak, *Euskera*, 34 (2): 577-596
- ETXEBARRIA, J. R. (1978): "Istripua gertatu deneko ordua", *Anaitasuna*, 1978. 01-15
- ETXEBARRIA, J. R. (1978): "Batak /batzu hitzaren erabilera", *Anaitasuna*, 1978-03-15
- EUSKALTZAINDIA (1985): *Euskal gramatika. Lehen urratsak*, Iruñea.
- EUSKALTZAINDIA (1987 a): *Euskal gramatika. Lehen urratsak (eraskina)*, Bilbo
- EUSKALTZAINDIA (1987 b): *Euskal gramatika. Lehen urratsak (II)*, Bilbo
- EUSKALTZAINDIA (1990): *Euskal gramatika. Lehen urratsak (III). Lokailuak*, Bilbo
- EUSKALTZAINDIA (1991): *Euskaltzaindia. Euskara Batuko batzordea. Gomendioak eta Erabakiak. 1991.eko abendua*, eskuskribua
- GOENAGA, P. (1978): *Gramatika bideetan*, Erein, Donostia, 1980.
- LAFITTE, P. (1944): *Grammaire basque*, Elkar, Donostia, 1979.
- LAKA, I. (1990): *Negation in Syntax: On the Nature of Functional Categories and Projections*, MITWPL Dissertation series, Cambridge, MA
- MITXELENA, K. (1981): "Galdegai eta mintzagaia euskaraz" in *Euskal Linguistika eta literatura berriak*, Deustuko Unibertsitateko argitarazioak, Bilbo
- ODRIOZOLA, J. C. & A. CANTERO (1992): "Euskal izenondoaren kokapenari buruzko zenbait ohar", *Euskera* (in press)
- ODRIOZOLA, J. C. & I. ZABALA (1992): *Idazkera teknikoak. 2.- Izen-sintagma*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen-zerbitzua
- ORTIZ DE URBINA, J. M. (1986): *Some Parameters in the Grammar of Basque*. Tesi doktora. University of Illinois at Urbana- Champaign.
- OSA, E. (1990): *Euskararen hitzordena zeregin komunikatiboaren arabera*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen- zerbitzua.
- ROTAETXE, K. (1988): *Sociolingüística*, Editorial Síntesis, Bilbo
- SALABURU, P. & X. KINTANA (1987): *Hobeto euskara hobean*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen-zerbitzua
- TXILLARDEGI (1978): *Euskal Gramatika*, Ediciones Vascas, Bilbo.
- VILLASANTE, L. (1979): *Sintaxis de la oración compuesta*, Ed. Franciscana de Aránzazu, Oñati
- ZABALA, I. & J. C.ODRIOZOLA (1989 a): "Gazteleraren como juntagailuak euskara teknikoaren baitan izan ditzakeen ordezkoen problematika. I. Subordinazioaren esparrua", *Euskera*, 34 (1): 187-240.

ZABALA, I. & J. C. ODRIOZOLA (1989 b): "Gaztelararen como juntagailuak euskara teknikoaren baitan izan ditzakeen ordezkoen problematika. II. atribuzioaren esparrua", *Euskera*, 34(2): 597-620.

ZABALA, I. & J. C. ODRIOZOLA (1989 c): "Komaren erabilera", *Senez*, 9(1-2): 101-116

ZABALA, I. & J. C. ODRIOZOLA (1992): *Idazkera teknikoa. 1. - Hitz-ordena, galdegaia eta komaren erabilera*, Euskal Herriko Ubibertsitatearen Argitarapen-zerbitzua

ZUAZO, K. (1988): *Euskararen batasuna*, Euskal Herriko Argitarapen-zerbitzua